

TOMASZ R. ALEKSANDROWICZ

ŚWIAT W SIECI
PAŃSTWA
SPOŁECZEŃSTWA
LUDZIE

W POSZUKIWANIU NOWEGO PARADYGMATU
BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Difin

**ŚWIAT W SIECI
PAŃSTWA
SPOŁECZEŃSTWA
LUDZIE**

W POSZUKIWANIU NOWEGO PARADYGMATU
BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

TOMASZ R. ALEKSANDROWICZ

ŚWIAT, W SIECI
PAŃSTWA
SPOŁECZEŃSTWA
LUDZIE

W POSZUKIWANIU NOWEGO PARADYGMATU
BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Difin

Publikacja dofinansowana ze środków Akademii Humanistycznej
im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusku.

Copyright © by Difin SA
Warszawa 2014

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej pracy bez zgody wydawcy zabronione.

Książka ta jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś przestrzegał praw, jakie im przyśługują. Jej zawartość możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty. Szanujmy cudzą własność i prawo.

Recenzent
dr hab. Sławomir Zalewski, prof. nzw.
Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

Redaktor prowadząca
Iwona Kuc

Korekta
Anna Krasucka

Projekt okładki
Mikołaj Miodowski

ISBN 978-83-7930-391-5

Difin SA
Warszawa 2014
00-768 Warszawa, ul. F. Kostrzewskiego 1
tel. 22 851 45 61, 22 851 45 62, fax 22 841 98 91
Księgarnie internetowe Difin
www.ksiegarnia.difin.pl www.ksiegarniasgh.pl
Skład i łamanie: Edit sp. z o.o. www.editstudio.pl
Wydrukowano w Polsce

Spis treści

Wprowadzenie	9
Rozdział 1	
Zmiany na arenie międzynarodowej na przełomie tysiącleci	29
1.1. Wprowadzenie	29
1.2. Koniec świata dwubiegunowego	30
1.3. Globalizacja	37
1.4. Pozycja państwa na arenie międzynarodowej	40
1.4.1. Nowi aktorzy na arenie międzynarodowej	43
1.4.2. Erozja westfalskiego modelu suwerenności	51
1.4.3. Państwo postsuwerenne	58
1.5. Podsumowanie	61
Rozdział 2	
Powstanie społeczeństwa informacyjnego i rozwój środowiska sieciowego	62
2.1. Wprowadzenie	62
2.2. Powstanie społeczeństwa informacyjnego	64
2.3. Społeczeństwo sieci	70
2.4. Podsumowanie	79
Rozdział 3	
Konsekwencje przemian dla środowiska bezpieczeństwa	81
3.1. Wprowadzenie	81
3.2. Podmioty kreujące zagrożenia	87
3.3. Nowe technologie na współczesnym polu walki	91
3.4. Taktyka	96
3.5. Podsumowanie	112

Rozdział 4

Władza i społeczeństwo w sieci informacyjnej. Społeczne konsekwencje zmian cywilizacyjnych	114
4.1. Wprowadzenie	114
4.2. Dyfuzja władzy	116
4.3. Społeczne konsekwencje funkcjonowania w sieci	125
4.4. Podsumowanie	131

Rozdział 5

Użycie siły w stosunkach międzynarodowych – reinterpretacja norm prawa międzynarodowego	133
5.1. Wprowadzenie	133
5.2. <i>Ius ad bellum</i> we współczesnym prawie międzynarodowym	134
5.3. Zmiana charakteru zagrożeń i próba reinterpretacji norm prawa międzynarodowego w zakresie <i>ius ad bellum</i>	143
5.4. <i>Ius in bello</i> we współczesnym prawie międzynarodowym	159
5.5. Obowiązujące normy prawa międzynarodowego a realia współczesnego środowiska bezpieczeństwa	168
5.6. Podsumowanie	179

Rozdział 6

Sieciowy paradygmat bezpieczeństwa państwa <i>in statu nascendi</i>	181
6.1. Wprowadzenie	181
6.2. Konieczność wypracowania nowego paradygmatu	183
6.3. Państwo jako podmiot bezpieczeństwa	187
6.4. Przedmiot bezpieczeństwa	191
6.5. Środowisko bezpieczeństwa	194
6.6. Państwo w sieci stosunków międzynarodowych – paradygmat <i>in statu nascendi</i>	197
6.7. Podsumowanie	200

Rozdział 7

Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście sieciowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa	202
7.1. Wprowadzenie	202
7.2. Paradygmat sieciowy w myśli strategicznej wybranych państw	203
7.3. Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego RP	208
7.4. Podsumowanie	214

Rozdział 8	
Świat za 25 lat: następne pokolenie	216
8.1. Wprowadzenie	216
8.2. Megatrendy	217
8.3. Czego nie wiemy?	219
8.4. Scenariusze	222
8.5. Wstrząsy tektoniczne do 2030 r.	224
8.6. Czarne łabędzie	225
8.7. Zamiast podsumowania	227
Zakończenie	231
Bibliografia i źródła	237

Wprowadzenie

Przemiany, jakie zachodzą we współczesnym świecie, dotyczą niemal wszystkich dziedzin ludzkiej aktywności. Po zakończeniu zimnej wojny z rozpadu świata dwubiegunowego wyłonił się świat nowy jakościowo i strukturalnie. Procesy globalizacyjne i rewolucja technologiczna w rozwoju środków komunikacji w radykalny sposób zmieniły zasady funkcjonowania ludzi, społeczeństw i państw. Zygmunt Bauman, oceniając konsekwencje tych zmian, stawia radykalną tezę, iż „stary porządek – oparty na ścisłym związku, splocie i połączeniu (a w istocie faktycznej jedności) terytorium, państwa i narodu oraz władzy przypisanej, jak sądzono, na zawsze i wyłącznie instytucjom politycznym poszczególnych państw-narodów – dogorywa na naszych oczach”, bowiem „żaden ośrodek nie może dziś przypisać sobie pełnej (a więc nieograniczonej niepodzielnej) suwerenności, a tym bardziej domagać się jej w wiarygodny i skuteczny sposób”¹. Zdaniem Baumana, taki stan rzeczy jest rezultatem powstania „globalnej sieci współzależności”², a ograniczenie niezależności państwowej jest charakterystyczne dla epoki globalizacji³.

Konsekwencje tych przemian okazują wpływ na kształt bezpieczeństwa państwa, dotykając zarówno jego podmiotu – państwa, jak i przedmiotu oraz środowiska bezpieczeństwa: szans, wyzwań i zagrożeń, przed jakimi staje państwo. Dotyczy to także Rzeczypospolitej Polskiej.

Tradycyjne zagrożenia o charakterze militarnym utraciły swoje pierwszoplanowe znaczenie (co nie oznacza ich całkowitego wyeliminowania), nowy wymiar zyskały z kolei zagrożenia tradycyjnie rozpatrywane w kategoriach bezpieczeństwa wewnętrznego państwa: terroryzm, zorganizowana przestępczość, a nawet katastrofy techniczne i naturalne.

Rozwój technologii komunikacyjnych, warunkujący powstanie i rozwój społeczeństwa informacyjnego spowodował, iż państwa stały się wrażliwe na wszelkiego

¹ Z. Bauman, *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, Kraków 2011, s. 194, 195.

² Ibidem, s. 207.

³ Idem, *Globalizacja*, Warszawa 2000, s. 141.

rodzaju ataki przeciwko swojej infrastrukturze informatycznej, w tym także tym jej elementom, które pozostają w rękach podmiotów niepaństwowych. Powstanie cyberprzestrzeni jest równoznaczne z powstaniem nowego środowiska walki, a znane od dziesięcioleci pojęcie walki informacyjnej w radykalny sposób zmieniło swój charakter. Gwałtownego przyspieszenia nabrała również rewolucja w sprawach wojskowych.

Oceniając zakres i charakter tych zmian, Henry Kissinger stwierdza, iż „zagrożenie wojną nuklearną jest na pewno mniejsze niż 30 lat temu, mniej boimy się najazdów wielkich wojsk, za to bardziej – przenikania przez granice małych uzbrojonych grup, niepodlegających żadnym rządóm. W wielu państwach słabnie kontrola nad granicami. Rośnie też znaczenie i udział w polityce organizacji pozarządowych. Powstały problemy, które można rozwiązać jedynie w skali globalnej: środowisko naturalne, rozprzestrzenianie broni, energetyka. Dlatego mówię, że zmienia się charakter stosunków międzynarodowych”⁴.

Fundamentalny charakter przemian rzutujących na kształt bezpieczeństwa narodowego spowodował pojawienie się w środowisku naukowym postulatów zdefiniowania nowego paradygmatu bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego bowiem – jak argumentowano – dotychczasowe, wywodzące się ze szkoły realistycznej, neoliberalnej czy konstruktywistycznej, nie stanowią już wystarczającego narzędzia deskryptywnego i eksplanacyjnego. Taką ocenę wiązano przede wszystkim z faktem, iż dotychczasowe paradygmaty nosiły charakter państwocentryczny i postrzegają struktury w kategoriach hierarchicznych, a więc za ich pomocą nie można było w wystarczającej mierze interpretować rzeczywistości, w której znaczącą rolę odgrywają podmioty pozapaństwowe, funkcjonujące zarówno powyżej, jak i poniżej poziomu państwa narodowego⁵. Teresa Łoś-Nowak zauważa w tym kontekście, iż interpretacja rzeczywistości pozwala na przedstawienie dwóch światów, państwocentrycznego i multicytrycznego, przy czym za bezzasadne uznaje przeciwstawienie ich sobie⁶.

⁴ J. Baczyński, M. Ostrowski, *Globalny realizm. Rozmowa z Henrym Kissingerem o politykach, wojnach, Internecie i przyszłości*, Polityka nr 27, 4–10 lipca 2012.

⁵ Postulaty takie zgłaszali m.in. J. Rosenau, *Along the Domestic Foreign Frontiers: Exploring Governance in a Turbulent World*, Cambridge 1997, F.N.Haas, *Paradigm Lost*, Foreign Affairs, January/February 1995, vol. 75, Nr 1, S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2000; w literaturze polskiej m.in. R. Zięba, *Nowe wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Aspekty metodologiczne* [w:] *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, J. Symonides (red. nauk.), Warszawa 2010, idem, *Teoria ogólna bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych* [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, E. Haliżak, R. Kuźniar, G. Michałowska, S. Parzymies, J. Symonides, R. Zięba (red.), Warszawa 2006, czy M. Pietraś, *Paradygmat globalizacyjny in statu nascendi* [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, R. Kuźniar (red. nauk.), Warszawa 2005.

⁶ T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2000, s. 83–84.

Stworzenie nowego paradygmatu zostało potraktowane jako wyzwanie badawcze, szczególnie, że – jak sformułował to Edward Haliżak – „nauka o stosunkach międzynarodowych nie oferuje bynajmniej uniwersalnych praw i paradygmatów, tak jak ma to miejsce w naukach przyrodniczych czy w ekonomii. W tej sytuacji badacze podejmujący tę problematykę nie mają innego wyboru, jak poddawać nieustannie empirycznej weryfikacji teorie i modele lub na podstawie nowych danych i faktów formułować prawidłowości dotyczące rozwoju i funkcjonowania stosunków międzynarodowych”⁷. Dotyczy to także nauk o bezpieczeństwie.

Podejmowane po 1990 r. próby opisu i interpretacji kategorii bezpieczeństwa państwa narodowego w kontekście fundamentalnych przemian środowiska bezpieczeństwa, podmiotu bezpieczeństwa, jego przedmiotu i wzajemnych relacji nie przyniosły zadowalających rezultatów, wyraźnie wskazując, iż przemiany te przekraczają ramy dotychczas wypracowanych paradygmatów. W literaturze przedmiotu podkreśla się zwłaszcza pojawienie się nowych zjawisk, które z trudnością, o ile w ogóle, poddają się nowym interpretacjom. W tym kontekście wspomina się o wzrastającym upodmiotowieniu jednostek, powstawaniu nowych, pozamilitarnych zagrożeń, rozproszeniu władzy, przemian instytucji państwa i erozji westfalskiego modelu suwerenności czy wpływie nowoczesnych technologii; niejednokrotnie dodaje się do tego katalogu powstającą lukę w zarządzaniu (co oznacza powstawanie obszarów niepoddających się tradycyjnemu zarządzaniu przez instytucje państwowe), pojawienie się konfliktów związanych z dostępem do wody pitnej czy zasobów energii, radykalne zmiany demograficzne i związane z nimi migracje, konflikty kulturowe etc⁸. Katalog tych zmian – uznanych równocześnie za parametry poliarchicznego modelu świata – zaprezentowała Teresa Łoś-Nowak.

Taki stan rzeczy stał się dla autora uzasadnieniem wyboru tematu niniejszej rozprawy. Określenie charakteru przemian we współczesnym świecie i ich wpływu na bezpieczeństwo państwa wymaga zdefiniowania nowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa, uwzględniającego ich specyfikę i pozwalającego na opisanie, wyjaśnienie oraz – w określonej mierze – interpretację tych przemian, a zwłaszcza ich konsekwencji dla bezpieczeństwa państwa. Należy przy tym podkreślić, iż dynamika tych zmian, a zwłaszcza fakt, iż są one dalekie od zakończenia, w znacznej mierze utrudnia zdefiniowanie paradygmatu bezpieczeństwa państwa.

⁷ E. Haliżak, *Wyzwania badawcze związane z nową dynamiką zmian w stosunkach międzynarodowych* [w:] *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, op. cit., s. 593.

⁸ Zob. np. R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej nr 1/2012, s. 19. Por.: *Global Trends 2030: Alternative Worlds*, National Intelligence Council 2012–001, December 2012.

Tab. 1. Świat państwowocentryczny a świat multicytryczny

	Świat państwowocentryczny	Świat multicytryczny
Liczba aktorów	ok. 200 państw	nieokreślona: aktorzy państwowi i niepaństwowi
Podstawowa wartość	bezpieczeństwo, potęga, racja stanu	autonomia, dobrobyt państw i społeczności międzynarodowej, solidaryzm
Główne cele	integralność terytorialna, suwerenność, potęga/siła	globalizacja i liberalizacja handlu, integracja subsystemów, solidaryzm i zanik egoizmów państwowych
Środki	militarne	dyplomatyczne i sytuacyjne
Formy współpracy	formalne sojusze	czasowe koalicje
Skala współpracy	zredukowana do zapewnienia bezpieczeństwa	nieograniczona
Wyznaczniki pozycji	potencjał militarny	ekonomiczna, potencjał techniczny i cywilizacyjny
Struktura systemu	sztynna, wyznaczana przez wielkie mocarstwa	labilna, wyznaczana przez aktorów z potencjałem ekonomicznym
Rodzaje oddziaływań	symetryczne	asymetryczne
Umiejscowienie władzy	wielkie mocarstwa	aktorzy dysponujący różnymi formami wpływów
Zdolność do zmian	ograniczona	nieograniczona
Ośrodki kontroli	skoncentrowane w rękach supermocarstw	zdekoncentrowane i przeniesione na podmioty niepaństwowe
Źródła władzy	prawo, autorytet formalny	różne źródła autorytetu i władzy (skuteczne przywództwo)

Źródło: T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2000, s. 83.

Pole badawcze obejmuje zatem wpływ zachodzących we współczesnym świecie przemian na bezpieczeństwo państwa narodowego. W szczególności badania objęły takie kwestie, jak zmiana pozycji państwa na arenie międzynarodowej dokonująca się po wpływie procesów globalizacyjnych, konsekwencje zwiększenia się roli aktorów pozapaństwowych w stosunkach międzynarodowych oraz postępująca erozja westfalskiego modelu suwerenności. Przeprowadzone badania dotyczyły także kwestii wpływu nowych technologii na funkcjonowanie społeczeństw i państw oraz powstawania i funkcjonowania sieci społecznych – tak w wymiarze ponadnarodowym, jak i subnarodowym. W polu badawczym znalazły się także kwestie przemian w środowisku bezpieczeństwa, a w szczególności proces reinterpretacji norm prawa międzynarodowego regulujących użycie siły w stosunkach międzynarodowych.

Przedmiotem przeprowadzonych badań jest zdefiniowanie i opisanie paradygmatu bezpieczeństwa państwa z wykorzystaniem koncepcji społeczeństwa sieciowego i sieciocentryczności. Ich rezultaty pozwoliły na wyabstrahowanie kluczowego czynnika determinującego współczesny kształt bezpieczeństwa narodowego. Jest to sieć rozumiana zarówno jako struktura organizacyjna, jak i środowisko działania. W czasopiśmiennictwie naukowym sieć traktowana jest w kategoriach socjologicznych (prekursorem na tym polu był Manuel Castells), cybernetycznych i informatycznych (Piotr Sienkiewicz), nauki o stosunkach międzynarodowych (Marek Pietraś), działań organizacji terrorystycznych i przestępczości zorganizowanej (John Arquilla i David Ronfeldt), jako jeden z komponentów rewolucji w sprawach wojskowych (koncepcja walki sieciocentrycznej – m.in. Bolesław Balcerowicz); inspirujący przykład zastosowania teorii grafów i teorii sieci w naukach społecznych stanowią prace Alberta-László Barabási'ego, przywołać także należy prace Agnieszki Rothert i Edwina Bendyka. Wszelako, jak dotychczas nie podjęto próby sformułowania nowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa opartego na koncepcji sieci jako kluczowego – bo przecież nie jedynego – czynnika determinującego.

W tym kontekście publikacja wpisuje się w debatę paradygmatyczną. W dotychczasowych badaniach nad bezpieczeństwem za dominujące należy uznać poglądy mieszczące się w ramach szkoły realistycznej⁹, pozostałe paradygmaty (neoliberalizm, konstruktywizm, podejście krytyczne) oparte są na teoriach bezpieczeństwa realistów, rozwijając je w różnych kierunkach lub przyjmują je jako punkt wyjścia do stworzenia nowych interpretacji krytycznych wobec realizmu¹⁰.

Podstawowym zarzutem formułowanym przeciwko paradygmatowi realistycznemu jest jego **państwocentryczność** i ograniczenie pojęcia bezpieczeństwa państwa do jego aspektów zewnętrznych. Państwa dysponują nieporównywalną z innymi podmiotami w systemie międzynarodowym potęgą opartą na sile militarnej, stąd zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwa może być jedynie inne państwo. Brak jest zatem odniesienia do roli aktorów pozapaństwowych, pomijana jest także cała sfera bezpieczeństwa wewnętrznego. Ponieważ system międzynarodowy nosi charakter anarchistyczny, w sytuacji zagrożenia państwo może liczyć tylko na własną siłę, moc, potęgę (ang. *power*). Takie podejście powoduje np. trudności

⁹ R. Zięba, *Nowe wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego: aspekty metodologiczne*, op. cit., s. 336.

¹⁰ Zob. na ten temat: A. Wojciuk, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych* [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, op. cit., s. 416 i nast. Por.: J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych* [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, K. Żukrowska (red. nauk.), Warszawa 2011, s. 69 i nast.; T. Łoś-Nowak, *Paradygmat realistyczny – projekcje porządku międzynarodowego w XXI wieku* [w:] *Porządek międzynarodowy w XXI wieku*, op. cit., s. 21 i nast.; E. Haliżak, *Liberalna wizja porządku międzynarodowego* [w:] *ibidem*, s. 59 i nast.

w interpretacji zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa ze strony współczesnego terroryzmu, uznając, iż nie stanowi on zagrożenia dla integralności terytorialnej, niepodległości państw, stabilności struktur politycznych i ekonomicznych, stabilności porządku międzynarodowego, a reakcja Stanów Zjednoczonych na zamachy 11 września 2001 r. stanowi przykład „manipulacji strachem”¹¹.

Z punktu widzenia przemian związanych z rolą i pozycją państwa na arenie międzynarodowej uwagę zwraca pochodząca jeszcze z lat 60. koncepcja paradygmatu biurokratycznego, która odrzuca założenie o unitarnym charakterze państwa, podkreślając wpływ uwarunkowań wewnętrznych na politykę zagraniczną. Zgodnie z paradygmatem biurokratycznym władza polityczna rozproszona jest pomiędzy poszczególne instytucje państwowe posiadające własne interesy, a wpływ na nią mają wszelkiego rodzaju *lobbies*, środki masowego przekazu i opinia publiczna. Budowanie strategii, polityki i programów jest zatem wynikiem swoistej konwersji i agregacji interesów¹².

W przeciwieństwie do realizmu, paradygmat neoliberalny nie stawia kwestii bezpieczeństwa jako podstawowej, a tam, gdzie się ona pojawia, sięga w znacznej mierze do paradygmatu realistycznego. Nie oznacza to jednak tożsamości obu paradygmatów. Przedstawiciele szkoły neoliberalnej kładą nacisk nie na *power* jako podstawę bezpieczeństwa narodowego, lecz na współzależność, instytucjonalizację stosunków międzynarodowych (rozumianą nie tylko jako powstawanie i funkcjonowanie organizacji międzynarodowych, lecz także różnego rodzaju reżimy, procedury, zwyczaje, prawo międzynarodowe). Wielką wagę paradygmat neoliberalny przywiązuje do sfery idei w stosunkach międzynarodowych, co znalazło swój wyraz w teorii demokratycznego pokoju, wywodzącej się jeszcze z myśli Immanuela Kanta; zakłada ona, że demokracje nie prowadzą pomiędzy sobą wojen¹³.

Funkcjonujące w ramach paradygmatu neoliberalnego teorie współzależności stały się podstawą do sformułowania koncepcji bezpieczeństwa zbiorowego, opartej na wartościach, podzielanych przez państwa i gotowości do odparcia działań agresora, a przez to – zniechęcenie go do podejmowania wrogich działań. Państwa uczestniczące w systemie bezpieczeństwa zbiorowego uznają zachowanie pokoju za wartość nadrzędną; broniąc zasad bezpieczeństwa zbiorowego, oczekują tego samego od swoich partnerów¹⁴.

Zarówno paradygmat realistyczny, jak i neoliberalny, koncepcje bezpieczeństwa wiązały z państwem i zagrożeniami związanymi z użyciem siły (groźbą użycia siły)

¹¹ Zob.: R. Kuźniar, *Dziś i jutro studiów strategicznych* [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku*, op. cit., s. 227–228.

¹² Zob.: J. Czapotowicz, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 80–82.

¹³ J. Czapotowicz, op. cit., s. 84 i nast.; A. Wojciuk, op. cit., s. 435 i nast.

¹⁴ J. Czapotowicz, op. cit., s. 87.

przez inne państwo. Państwo było zatem traktowane jako jedyny podmiot bezpieczeństwa, a zarazem źródło zagrożeń dla innych państw. Ten punkt widzenia zaczął się zmieniać dopiero w latach 90., gdy w ramach paradygmatu neoliberalnego zaczęto akcentować rolę podmiotów niepaństwowych. Teoria dyfuzji potęgi¹⁵ zakłada, że podmioty niepaństwowe uzyskują coraz większy wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe, choć nadal to państwo pozostaje aktorem dominującym na arenie międzynarodowej. Następuje jednak dyfuzja potęgi, która staje się udziałem organizacji międzynarodowych (formalnych i nieformalnych), a nawet jednostek; mnożnikiem ich potęgi jest rozwój technologii informatycznych i komunikacyjnych, co więcej – zaczynają one dysponować środkami mogącymi (dzięki mass mediom) kształtować opinię publiczną i wpływać na politykę państw. Punktem przełomu może stać się uzyskanie dostępu przez podmioty pozapaństwowe (organizacje terrorystyczne) do broni masowego rażenia, bowiem wobec nich nie będzie działać strategia odstraszenia¹⁶.

Na tle rozważań realistów i neoliberalów za nowatorskie podejście do bezpieczeństwa należy uznać koncepcje wypracowane w ramach konstruktywizmu, głoszone przez tzw. szkołę kopenhaską¹⁷. Kluczowym dla tych koncepcji pojęciem jest sekurytyzacja, a zatem zaliczenie danego zagadnienia (problemu) do kategorii bezpieczeństwa. Przedstawiciele szkoły kopenhaskiej uznają, iż zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa mogą pochodzić także ze strony podmiotów pozapaństwowych (teza analogiczna, co w przypadku neoliberalnej teorii dyfuzji potęgi), ale też zagrożenia mają nie tylko charakter militarny. W tym kontekście wymienia się pięć sektorów bezpieczeństwa: wojskowy, polityczny, ekonomiczny, społeczny (dotyczący wspólnej tożsamości) oraz ekologiczny¹⁸.

Niniejsza publikacja prezentuje nowe ujęcie problematyki bezpieczeństwa państwa, zakładające odejście od **państwowcentryczności**, postrzeganie aktorów stosunków międzynarodowych jako podmiotów o strukturze sieciowej i funkcjonujących w sieci jako środowisku działania. Zdefiniowanie nowego paradygmatu

¹⁵ A. Wojciuk, op. cit., s. 438.

¹⁶ J.S. Nye, *Konflikty międzynarodowe...*, op. cit., s. 269.

¹⁷ Warto zauważyć, iż jednym z badaczy skupionych w szkole kopenhaskiej jest polski uczyony, prof. Wojciech Kostecki. Zob.: idem, *Europe after the Cold War. The Security Complex Theory*, Warsaw 1996.

¹⁸ Kluczowe założenia szkoły kopenhaskiej zostały przedstawione w książce W. Buzana, O. Wævera i J. De Wilde'a, *Security. A New Framework for Analysis*, Boulder – London 1998. Wiele koncepcji znalazło swoje odbicie w badaniach angielskiej szkoły stosunków międzynarodowych. Zob.: K.P. Marczyk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w poszerzonej agendzie studiów nad bezpieczeństwem* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red. nauk.), Warszawa 2009, s. 67–69; A. Wojciuk, op. cit., s. 439–443; A. Bógdał-Brzezińska, *Porządek międzynarodowy w perspektywie badań angielskiej szkoły stosunków międzynarodowych* [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, op. cit., s. 297 i nast.

nie może jednak oznaczać całkowitego zanegowania dotychczasowego dorobku naukowego w danej dziedzinie. Przeciwnie, należy skrupulatnie wykorzystać wypracowane już i ugruntowane teorie i stosować ich ustalenia wszędzie tam, gdzie zachowały one swoją aktualność¹⁹.

Problematyka bezpieczeństwa państwa wymaga podejścia interdyscyplinarnego, a więc obejmującego dorobek różnych dziedzin nauki: nauk wojskowych, socjologii, nauki o stosunkach międzynarodowych, nauk prawnych (nauk o państwie i prawie, prawie międzynarodowym publicznym, prawie konstytucyjnym), organizacji i zarządzania, informatyki i cybernetyki etc. Dopiero w oparciu o dorobek tych nauk można przystąpić do próby budowania paradygmatu w jego Kuhnowskim rozumieniu²⁰.

Główny problem badawczy sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, jaki kształt przybiera paradygmat bezpieczeństwa państwa na skutek przemian zachodzących w stosunkach międzynarodowych po zakończeniu zimnej wojny? Pozostałe pytania odnoszą się do szczegółowych problemów nadawczych, a zatem:

- jaki jest charakter i zakres przemian zachodzących w środowisku międzynarodowym po zakończeniu zimnej wojny, a w szczególności, jaki wpływ na pozycję państwa na arenie międzynarodowej mają procesy globalizacyjne oraz powstawanie i wzrost znaczenia nowych aktorów pozapaństwowych?
- czym charakteryzuje się powstające społeczeństwo informacyjne i jakie są cechy społeczeństwa sieciowego?
- jakie są konsekwencje przemian dla środowiska bezpieczeństwa, w szczególności w kontekście wykorzystywania nowych technologii i sposobu funkcjonowania podmiotów generujących zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa?
- jakie są społeczne konsekwencje zmian cywilizacyjnych?
- jaki wpływ wykazują przemiany środowiska bezpieczeństwa na interpretację norm prawa międzynarodowego regulujących kwestię użycia siły i jaki kierunek zmian w prawie międzynarodowym należy w związku z tym postulować?
- jaki jest kształt nowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa i jakie jego elementy można ustalić w odniesieniu do podmiotu bezpieczeństwa narodowego, jego przedmiotu i środowiska bezpieczeństwa?

¹⁹ Zob.: R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, op. cit., s. 18.

²⁰ Zgodnie z twierdzeniem Thomasa Kuhna paradygmat pozostaje zawsze niepełnym zespołem norm, pojęć, definicji, twierdzeń, aksjomatów – teorii konstytuujących dany obszar wiedzy; teoria, aby zostać uznana za paradygmat, musi prezentować się lepiej niż jej konkurentki, ale nie musi wyjaśniać wszystkich faktów, z jakimi może zostać skonfrontowana – w istocie nigdy tego nie czyni. Jednakże podejmowanie prób wyjaśniania i zrozumienia złożonej rzeczywistości społecznej i dynamiki zachodzących w niej zmian wymaga przyjęcia kategorii uznawanych za decydujące dla analizowanych procesów. Ich następstwem są paradygmaty – charakterystyczne przekonania, przyjęty sposób widzenia problemów w danej dziedzinie, sposób myślenia na dany temat. Zob.: T. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Warszawa 2001, s. 34–36, 88–100.

- jakie elementy paradygmatu sieciowego występują w myśli strategicznej wybranych państw, a w szczególności w dorobku Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej?
- w jaki sposób i w jakich kierunkach będą rozwijać się opisane w niniejszej rozprawie tendencje i jakie będą przynosić potencjalne konsekwencje w perspektywie 25 lat?

Podstawowym celem niniejszej pracy jest zatem sformułowanie propozycji nowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa opartego na koncepcji sieci społecznych. Drugim ważnym celem jest usystematyzowanie wiedzy dotyczącej wpływu kształtowania się sieci stosunków międzynarodowych na bezpieczeństwo państwa.

Aby osiągnąć tak założone cele główne niezbędne było zrealizowanie szeregu celów szczegółowych, a w tym:

- ustalenie charakteru zmian w stosunkach międzynarodowych po zakończeniu zimnej wojny;
- określenie konstytutywnych cech rozwijającego się społeczeństwa informacyjnego, ujmowanego przez Manuela Castellsa jako społeczeństwo sieci;
- określenie i charakterystyka rozwijającego się środowiska sieciowego, również w kontekście upowszechnienia nowoczesnych technologii komunikacyjnych;
- określenie konsekwencji zachodzących przemian strukturalnych na kształt globalnego środowiska bezpieczeństwa i bezpieczeństwa państwa;
- określenie konsekwencji zachodzących przemian cywilizacyjnych dla funkcjonowania władzy państwowej i społeczeństwa;
- ustalenie zakresu reinterpretacji norm prawa międzynarodowego dotyczących użycia siły w globalnej przestrzeni bezpieczeństwa i konieczności ich zmian poprzez sformułowanie uwag *de lege lata*;
- określenie elementów i czynników wskazujących na kształtowanie się nowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa pozwalającego na interpretację pozycji państwa w kategoriach węzła w sieci stosunków międzynarodowych;
- ustalenie występowania elementów nowego paradygmatu we współczesnej myśli strategicznej;
- sformułowanie prognozy konsekwencji zachodzących zmian w perspektywie 25 lat.

Odnosząc się do głównego problemu badawczego, można założyć, iż charakter i zakres zmian w stosunkach międzynarodowych po zakończeniu zimnej wojny jest tak fundamentalny i okazujący tak istotny wpływ na kształt bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, że do ich interpretacji niewystarczające są już w znacznej mierze tradycyjne paradygmaty bezpieczeństwa wywodzące się ze szkół: realistycznej, neoliberalnej czy konstruktywistycznej. Stąd główną hipote-

zę badawczą stanowi założenie, iż w najbardziej całościowy i zadowalający sposób funkcje deskryptywne i eksplanacyjne spełnia paradygmat sieciowy, sytuujący państwo jako węzeł w sieci stosunków międzynarodowych.

Formułując hipotezy szczegółowe należy po pierwsze przyjąć, iż przemiany, o których mowa, w zasadniczy sposób wpłynęły na pozycje państwa narodowego, które w wyniku procesów globalizacyjnych stało nie tylko w obliczu problemów ponadnarodowych i transnarodowych, lecz także wobec aktywności podmiotów pozapaństwowych dysponujących coraz większymi wpływami i możliwościami działania na arenie międzynarodowej. Nastąpiła zatem zmiana zakresu suwerenności państwa narodowego, które przekazuje część swoich uprawnień organizacjom ponadnarodowym, co prowadzi do erozji modelu westfalskiego i powstania państwa postsuwerennego.

Po drugie, rozwój technologii informatycznych spowodował powstanie społeczeństwa informacyjnego, tzn. takiego, w którym informacja stanowi zasób strategiczny. Upowszechnienie się zaawansowanych technologii komunikacyjnych, a przede wszystkim powstanie Internetu, w tym mobilnego, umożliwiło powstawanie struktur typu sieciowego, w których podmioty (węzły sieci), zachowując swoją względną autonomię, nawiązują pomiędzy sobą połączenia umożliwiające im podejmowanie wspólnych działań w sposób skoordynowany, niezależnie od dzielących je odległości czy rozdzielających je granic państwowych.

Po trzecie, nastąpiła radykalna zmiana środowiska bezpieczeństwa zarówno globalnego, jak i narodowego. Głównymi podmiotami generującymi zagrożenia nie są już przede wszystkim państwa, lecz podmioty pozapaństwowe oraz specyficzne byty na arenie międzynarodowej określane mianem państw upadłych i/lub upadających. Swój charakter zmieniają także konflikty zbrojne. Dzięki współczesnym technologiom komunikacyjnym podmioty pozapaństwowe zyskały nowe możliwości działania, pojawiły się także (a mówiąc precyzyjnie – zyskały nowy wymiar) takie formy konfliktu, jak walka informacyjna, w której informacja traktowana jest zarówno jako cel ataku, jak i jako broń (środek walki). Nowym środowiskiem walki stała się cyberprzestrzeń, charakteryzująca się specyficznymi cechami. Wynika stąd zmiana konotacji charakteru i granic pomiędzy znanymi i ugruntowanymi w teorii i praktyce pojęciami i zjawiskami, takimi jak wojna, konflikt zbrojny czy przemoc.

Po czwarte, zmiany cywilizacyjne pociągnęły za sobą istotne zmiany w zakresie władzy państwowej oraz funkcjonowaniu społeczeństw. Władza państwowa ulega procesowi dyfuzji, coraz większego znaczenia nabierają podmioty pozapaństwowe. Równocześnie zmieniają się warunki funkcjonowania społeczeństwa: zarówno państwo, jak i organizacje biznesowe zyskują nowe narzędzia służące do inwigilacji i kontroli społeczeństwa, a także wpływu na zachowania społeczne (choćby w zakresie preferencji politycznych wyrażanych w wyborach czy zachowań konsumpcyjnych). Z drugiej – społeczeństwo także uzyskuje dostęp do narzędzi pozwalających

na kontrolę działań państwa, organizacji gospodarczych, ujawnianie informacji na ten temat, co powoduje wzrost podmiotowości i świadomości społeczeństwa, zwiększając zdolności sprawcze pojedynczych osób czy grup (proces określany skrótem *individual empowerment*).

Piąta hipoteza szczegółowa zakłada, iż normy prawa międzynarodowego regulujące kwestie użycia siły nie przystają do współczesnych realiów. Podstawowe prawnomiędzynarodowe zasady użycia siły, zarówno w odniesieniu do *ius ad bellum* (legalne użycie siły zbrojnej), jak i *ius in bello* (dopuszczalne środki i metody walki), powstawały w latach 1945–1949, a zatem jeszcze przed rozpoczęciem się analizowanych w niniejszej pracy przemian. Stąd też państwa, stając w obliczu nieznanych dotychczas zagrożeń o charakterze ponadnarodowym i transnarodowym, generowanych przez aktorów pozapaństwowych, stosujących nowe środki walki i prowadzących działania w nowym, sieciowym i zdigitalizowanym środowisku, zmuszone były do reinterpretacji norm prawa międzynarodowego, a częstokroć do podejmowania działań prowadzonych *praeter legem*. Konsekwencją takiej sytuacji jest zmniejszająca się rola prawa międzynarodowego tworzącego ramy i zasady użycia siły, co rodzi konieczność stworzenia nowych norm prawnych, uwzględniających realia współczesnego środowiska bezpieczeństwa, w tym w odniesieniu do walki informacyjnej prowadzonej w cyberprzestrzeni.

Po szóste, zakładać należy, iż szereg elementów współczesnego państwa jako podmiotu bezpieczeństwa, przedmiotu bezpieczeństwa i środowiska bezpieczeństwa jednoznacznie wskazuje na kształtowanie się sieciowego paradygmatu bezpieczeństwa. Obejmuje on postrzeganie podmiotu bezpieczeństwa państwa nie w kategoriach monolitu, lecz szeregu podmiotów państwowych i pozapaństwowych funkcjonujących w miarę autonomicznie w ramach jednej sieci. Zgodnie z paradygmatem sieciowym granice pomiędzy bezpieczeństwem narodowym (rozumianym jako bezpieczeństwo zewnętrzne państwa) a bezpieczeństwem wewnętrznym ulegają rozmyciu, zaś środowisko bezpieczeństwa przybiera strukturę sieciową. Cechą charakterystyczną sieciowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa jest – w porównaniu z paradygmatem realistycznym czy neoliberalnym – odejście od państwowocentryczności, bowiem państwo narodowe traktowane jest w jego ramach jako jeden z kluczowych węzłów sieci (*hub*), mający największe znaczenie i ponoszący odpowiedzialność za bezpieczeństwo własne, ludności i terytorium, lecz funkcjonujący wśród innych podmiotów (węzłów) połączonych w różnego rodzaju sieci.

Siódma hipoteza szczegółowa sprowadza się do założenia, iż sieciowy paradygmat bezpieczeństwa państwa nie jest wyłącznie konstrukcją teoretyczną, lecz znajduje swoje odzwierciedlenia praktyczne, czego dowód stanowią dokumenty określające strategie bezpieczeństwa poszczególnych państw. Dotyczy to także prac i rezultatów Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.

Po ósme, zarysowane w publikacji tendencje będą długofalowo oddziaływać na kształt stosunków międzynarodowych, globalny układ sił, funkcjonowanie państw i społeczeństw. Rezultaty tych zmian mogą stać się przedmiotem prognozy długoterminowej o horyzoncie 25 lat, a więc jednego pokolenia.

Zakres przeprowadzonych badań obejmował zatem kwestie bezpieczeństwa państwa widziane z perspektywy zarówno stosunków międzynarodowych, jak i relacji wewnętrznych. Z tej perspektywy istotnym składnikiem bezpieczeństwa państwa jest zarówno jego podmiot, jak i przedmiot oraz środowisko bezpieczeństwa w wymiarze międzynarodowym i wewnętrznym, obejmując funkcjonujące w nim podmioty, stojące przed państwem szanse, wyzwania i zagrożenia oraz relacje pomiędzy nimi. Tak pojmowany przedmiot badań charakteryzował się złożonością, wieloaspektowością i wielopłaszczyznowością oraz zmiennością (szybkością i zakresem zachodzących zjawisk), co spowodowało określone problemy związane z przenikaniem się wpływów różnych dziedzin nauki. Naturalne niejako stało się podejście interdyscyplinarne, właściwe dla nauk o bezpieczeństwie, obejmujące zarówno naukę o stosunkach międzynarodowych, nauki polityczne, nauki prawne, nauki wojskowe, socjologię, wykorzystano także dorobek nauk matematycznych w zakresie teorii grafów i badań nad sieciami.

Niniejsza publikacja sytuuje się w ramach stosunkowo nowej dziedziny, jaką stanowią nauki o bezpieczeństwie. Rodzi to konieczność określenia metodologii badań, szczególnie w kontekście ich interdyscyplinarności. Jak podkreśla Ryszard Zięba, „Metodologia badania bezpieczeństwa na gruncie nauk społecznych zawsze dotyczy dwóch sfer (wymiarów): natury społecznej bezpieczeństwa (czyli jego ontologii) oraz stosunku naszej wiedzy do niej (czyli epistemologii). Wymiar ontologiczny dotyczy natury rzeczywistości składającej się na bezpieczeństwo różnych podmiotów. (...) Drugi to wymiar epistemologiczny (gnoseologiczny, teoriopoznawczy), dotyczy sposobów zdobywania wiedzy o bezpieczeństwie uczestników życia społecznego. Mamy więc dwa podejścia, z których jedno pozwala zjawiska społeczne (w tym bezpieczeństwo) naukowo wyjaśnić, lub też je interpretacyjnie zrozumieć”²¹.

Interdyscyplinarne podejście do nauk o bezpieczeństwie narzuca niejako konieczność stosowania metodologii czerpiącej z różnych podejść, co oznacza odrzucenie skrajności i poszukiwanie arystotelesowskiego złotego środka. Dlatego też, rozstrzygając dylemat pomiędzy naukowym wyjaśnianiem świata a rozumieniem świata, przyjęcie zasady złotego środka nakazuje – za Maxem Weberem – podjęcie próby interpretacyjnego zrozumienia działań społecznych, aby w ten sposób dojść do przyczynowego wyjaśnienia ich kierunków i skutków. Dlatego też w niniejszej publikacji przyjęto ową swoistą metodologię złotego środka,

²¹ R. Zięba, *O tożsamości...*, op. cit., s. 17.

uznając postulat sformułowany przez Ryszarda Ziębę, którego zdaniem „najbardziej owocną metodologią badania bezpieczeństwa w warunkach dokonujących się zmian cywilizacyjnych wydaje się właśnie być sugerowana przez Webera droga od interpretowania i zrozumienia do wyjaśnienia zjawiska bezpieczeństwa różnych podmiotów. Jest to podejście najbliższe umiarkowanej wersji konstruktywizmu, uwzględniające jednak część tez realizmu i liberalizmu”²². Oznacza to, że bezpieczeństwo narodowe rozpatrywane jest zarówno w sferze realnej, jak i konceptualnej, a więc tak w wymiarze ontologicznym, jak i epistemologicznym. W sferze realnej – jak stwierdza Andrzej Glen – bezpieczeństwo narodowe to ludzie, urządzenia i przyroda, w sferze konceptualnej – teorie, doktryny, metody, formy, sposoby²³. Takie podejście pozwoliło na objęcie analizą całości podjętego w niniejszej publikacji zagadnienia.

Weryfikacji przedstawionych hipotez roboczych i osiągnięcia zakładanych efektów badawczych posłużyły zastosowane odpowiednio metody badawcze, uwzględniające systemowe podejście do przedmiotu i obszaru badań. Jako dominującą zasadę przyjęto racjonalizm metodologiczny i podejście holistyczno-systemowe, zaś sieciowość potraktowano jako sposób interpretacji założonej rzeczywistości społecznej, politycznej, międzynarodowej. Stąd też niniejszą pracę cechuje pod względem metodologicznym zintegrowane podejście analityczne, które zastosowano z uwagi na złożoność przyjętych celów i problemów badawczych. Integracja poszczególnych metod analitycznych, takich jak analiza systemowa, prawnicza, instytucjonalna, porównawcza uzasadniona jest przyjętym podejściem holistyczno-systemowym. Podczas prowadzonych badań zastosowano szereg metod badawczych, tak teoretycznych, jak i empirycznych, właściwych dla nauk społecznych i wojskowych, takich jak obserwacja, także uczestnicząca, analiza i krytyka źródłowa, dogmatyka prawnicza, analiza porównawcza, krytyczna ocena czasopiśmiennictwa dotyczącego badanego obszaru.

Proces poznania empirycznego (indukcyjnego) oparty został na rezultatach obserwacji pośredniej i bezpośredniej, stosowanej w kraju i za granicą. Sprzyjała temu aktywność zawodowa autora obejmująca m.in. kierowanie wydziałem analitycznym w polskich służbach specjalnych, praca w Zespole Doradców Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, udział w pracach Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego w charakterze zastępcy przewodniczącego Zespołu Strategii Operacyjnej, a także aktywność naukowa prowadzona w Centrum Badań nad Terroryzmem Collegium Civitas w Warszawie oraz udział w konferencjach naukowych krajowych i międzynarodowych. Weryfikacji rezultatów prowadzonych

²² Ibidem, s. 20; zob. też s. 17, 19.

²³ Zob.: A. Glen, *Podstawy poznawcze badań bezpieczeństwa narodowego*, Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej, nr 2/2011.

badan sprzyjał także udział autora w spotkaniach z przedstawicielami zagranicznych ośrodków analitycznych innych państw (USA, Wielkiej Brytanii, Francji, Federacji Rosyjskiej, Republiki Federalnej Niemiec, Holandii i in.). Uzyskane w ten sposób wyniki stworzyły stosunkowo bogaty zasób treści poznawczych, które w szerszej formie niż w prezentowanej publikacji zostały wykorzystane przez autora w pracach monograficznych dotyczących różnych aspektów bezpieczeństwa narodowego, przede wszystkim zagrożeń ze strony współczesnego terroryzmu, oraz znaczenia informacji i jej analizy we współczesnym świecie.

Literatura przedmiotu badań jest stosunkowo szeroka, co wynika z interdyscyplinarnego charakteru niniejszej pracy. Godzi się w tym miejscu zauważyć, iż w warunkach społeczeństwa informacyjnego, a w szczególności dostępu do internetowych baz danych i elektronicznych wydań monografii i artykułów naukowych, nie sposób w jednej pracy objąć całości czasopiśmiennictwa naukowego w danym obszarze badań. Wynika stąd konieczność dokonania selekcji i wyboru publikacji w oparciu o kryteria związku z wybranym obszarem badań, oryginalności oraz syntezy poglądów i stanowisk naukowych w danej dziedzinie. Stąd obecność w bibliografii pozycji Autorów reprezentujących różne dziedziny nauki, jak m.in.: Bolesław Balcerowicz, Albert-László Barabási, Ulrich Beck, Zbigniew Brzeziński, Manuel Castells, Robert Cooper, Jacek Czaputowicz, Edwar Halizak, Eric Hobsbawm, Samuel P. Huntington, Stanisław Koziej, Roman Kuźniar, Teresa Łoś-Nowak, Marek Madej, Eryk Mistewicz, Joseph S. Nye, Piotr Sienkiewicz, Rupert Smith, Jadwiga Staniszkis, Stanisław Sulowski, Kenneth N. Waltz, Edmund Wnuk-Lipiński, Ryszard Zięba czy też starożytnego stratega chińskiego Sun Tzu.

W kontekście obszaru i przedmiotu badań niezbędne są trzy istotne zastrzeżenia metodologiczne. Po pierwsze, autor konsekwentnie stoi na stanowisku wyrażanym przez zasadę metodologiczną zwaną „brzytwą Ockhama”, która głosi, iż *entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*. W praktyce oznacza to, iż wszędzie tam, gdzie analizowane procesy, zjawiska i fakty można wyjaśnić i interpretować w ramach dotychczasowych paradygmatów i ustalonych w nauce pojęć, nie należy sztucznie tworzyć nowych wyjaśnień i struktur myślowych. Dopiero wówczas, gdy tradycyjne interpretacje nie dają zadowalających rezultatów, należy poszukiwać nowych paradygmatów zmieniających dotychczasową perspektywę.

Po wtóre, należy mieć na uwadze, iż przedmiotem badań były toczące się, dynamicznie zmieniające się i niezakończone zmiany w środowisku międzynarodowym oraz ich wpływ na podmiot i przedmiot bezpieczeństwa narodowego, środowisko bezpieczeństwa i relacje pomiędzy tymi elementami. Autor niniejszej publikacji ma pełną świadomość, że przedmiot podjętych badań znajduje się *in transitu*, stąd zastrzeżenie, że sieciowy paradygmat bezpieczeństwa państwa znajduje się *in statu nascendi*. Dlatego też niniejsza praca nie stanowi i z oczywi-

stych przyczyn nie może stanowić wyczerpującego i kompleksowego przedstawienia rozpatrywanego problemu, który bez wątpliwości powinien stać się przedmiotem dalszych badań interdyscyplinarnych.

Po trzecie, uwzględnić należy fakt nierównomiernego rozwoju cywilizacyjnego w skali globalnej. Bez żadnej wątpliwości, czym innym jest oddziaływanie procesów globalizacyjnych w państwach Europy Zachodniej, czym innym np. w krajach Sahelu w Afryce. Jest to kolejny argument na rzecz tezy o toczących się zmianach, które w części globu oddziałują w pełnym wymiarze, gdzie indziej zaś są z trudnością – o ile w ogóle – dostrzegalne.

Podstawowym zadaniem autora było zdefiniowanie sieciowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa i określenie jego elementów dających się wyabstrahować w myśli strategicznej zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Praca nosi zatem charakter teoretyczny. W kontekście poznawczym publikacja prezentuje charakter i wpływ analizowanych przemian na kwestie szeroko rozumianego bezpieczeństwa narodowego, tworząc określony wkład do wiedzy ogólnej o bezpieczeństwie i proponując nową interpretację zjawisk determinujących kształt i istotę bezpieczeństwa narodowego. Tym samym autor włącza się do debaty paradygmatycznej toczonej na płaszczyźnie teoretycznej w czasopiśmiennictwie naukowym. Publikacja może być też potraktowana jako punkt wyjścia do dalszych szczegółowych badań.

Nie oznacza to wszakże braku utylitarne go znaczenia niniejszej książki. W tym kontekście praca może zostać wykorzystana przy tworzeniu i interpretacji strategii bezpieczeństwa narodowego, określaniu kompetencji podmiotów państwowych i pozapaństwowych w sferze bezpieczeństwa narodowego, definiowaniu zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego, ich interpretacji oraz zasad przeciwdziałania. Warto w tym kontekście zauważyć, iż wyniki badań, których prezentacją jest niniejsza publikacja, zostały wykorzystane w praktyce w pracach Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego. Ponadto, książka może okazać się przydatna dla celów dydaktycznych.

Struktura pracy została zdeterminowana celem badań oraz sformułowaniem problemów badawczych. Publikacja składa się z ośmiu rozdziałów, wprowadzenia, zakończenia i bibliografii. Każdy z rozdziałów zawiera wprowadzenie do omawianej w nim problematyki, eksponując zawarte w nim tezy i kończy się podsumowaniem zawierającym syntetycznie sformułowane wnioski.

W rozdziale pierwszym dokonano analizy przemian, jakie zaszły na arenie międzynarodowej po zakończeniu zimnej wojny. Upadek systemu komunistycznego i rozpad Związku Radzieckiego całkowicie zmienił układ sił, kończąc czas układu dwubiegunowego, czego następstwem było powstanie układu jednobiegunowego – z jednym mocarstwem dominującym. Równocześnie postępujące procesy globalizacyjne pociągnęły za sobą nie tylko rosnącą współzależność, lecz także pojawia-

nie się problemów ponadnarodowych transgranicznych. Ponadto, na skutek pojawienia się na arenie międzynarodowej rosnącej liczby aktorów niepaństwowych, zaczęła zmieniać się pozycja i rola państwa narodowego, co spowodowało erozję klasycznego modelu westfalskiego. Stosunki międzynarodowe przestają być państwocentryczne, choć państwa pozostają nadal głównymi aktorami stosunków międzynarodowych.

Niejako równoległe z zarysowanymi w rozdziale pierwszym przemianami dokonywała się rewolucja w zakresie technologii komunikacyjnych. Traktuje o tym rozdział drugi. Zaczęło powstawać społeczeństwo informacyjne, w którym informacja stała się jednym z kluczowych zasobów strategicznych. Z drugiej strony, dostęp do informacji i nowoczesnych środków łączności stał się powszechny. Umożliwiło to pełne wykorzystanie potencjału tkwiącego w sieciach społecznych, składających się ze względnie autonomicznych podmiotów (węzłów), połączonych ze sobą różnymi kanałami łączności. Powstanie cyberprzestrzeni oznaczało w tym kontekście pojawienie się nowego środowiska aktywności – środowiska o charakterze sieciowym. Wpłynęło to na kształt stosunków międzynarodowych, sposób funkcjonowania państw i społeczeństw oraz – *last but not the least* – na kształt środowiska bezpieczeństwa.

Rozdział trzeci poświęcony został analizie konsekwencji zarysowanych w rozdziałach poprzedzających przemian dla środowiska bezpieczeństwa. W tym kontekście podkreślić należy fakt rozszerzania się przedmiotowego zakresu bezpieczeństwa narodowego, co wiązało się z pojawieniem nowych – lub znanych wcześniej, lecz zmieniających swój charakter – zagrożeń o charakterze pozamilitarnym. Konsekwencje będące przedmiotem rozważań zostały poddane analizie w trzech obszarach: podmiotów generujących zagrożenia, możliwości nowoczesnych technologii, w tym kwestii dotyczących rewolucji w sprawach wojskowych oraz możliwości i sposobów działania (taktykami) wykorzystywanych we współczesnych konfliktach.

Rozdział czwarty został poświęcony konsekwencjom przemian cywilizacyjnych dla funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Konsekwencje tych zmian noszą dwa oblicza. Z jednej strony trudno zaprzeczyć ewidentnym korzyściom związanym z powszechnym dostępem do informacji, łatwością komunikacji i współpracy pomiędzy różnymi podmiotami niezależnie od ich geograficznej lokalizacji, łatwiejszy dostęp do dóbr i usług (m.in. dzięki możliwościom dokonywania zakupów przez internet, poszerzenie zakresu wolności informacji i głoszenia własnych poglądów. Z drugiej – społeczeństwa stają nie tylko w obliczu ilości informacji znacznie przekraczającej zdolności percepcyjne pojedynczego człowieka, lecz także podlegają kontroli tak ze strony państwa, jak i organizacji komercyjnych. Dzięki rozwiniętym sieciom informacyjnym społeczeństwu można także narzucić określone interpretacje informacji czy wręcz manipulować nim. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że każdy podmiot funkcjonujący w globalnej

sieci prowadzi walkę informacyjną, realizując swoje interesy i dążąc do osiągnięcia swoich celów – skrupulatnie wykorzystuje możliwości, jakie stwarzają mu struktury sieciowe i nowoczesne technologie komunikacyjne.

Kwestie metodologiczne i chęć zachowania przejrzystości wywodu skłoniły autora do wyodrębnienia kwestii regulacji prawnomiędzynarodowych dotyczących użycia siły; traktuje o tym rozdział piąty. Obowiązujące normy prawa międzynarodowego regulujące kwestie *ius ad bellum* i *ius in bello* zostały przeanalizowane w kontekście stanów faktycznych, a więc niejako skonfrontowane z realiami współczesnego środowiska bezpieczeństwa. Pozwoliło to na stwierdzenie, iż obowiązujące normy prawa międzynarodowego zostały w praktyce poddane daleko idącej interpretacji, a gdy określone w jej wyniku ramy okazały się nadal zbyt wąskie, sięgnięto po zasadę *necessitas legem non habet*. Może to prowadzić do anarchizacji życia międzynarodowego i pomniejszania roli prawa międzynarodowego, stąd rozdział czwarty kończy się postulowanymi przez autora kierunkami zmian prawa międzynarodowego – uwagami *de lege lata*.

Rozdział szósty poświęcony został opisowi sieciowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa *in statu nascendi*. Po uzasadnieniu konieczności poszukiwania nowego paradygmatu – zgodnie z zasadą *entia non sunt multiplicande praeter necessitatem* – w rozdziale piątym wskazane i omówione zostały wyraźnie rysujące się już elementy tego paradygmatu. W tym kontekście ukazano instytucję państwa jako podmiotu bezpieczeństwa państwa, przedmiot bezpieczeństwa oraz środowisko bezpieczeństwa i relacje pomiędzy tymi elementami.

Rezultaty badań zaprezentowane w rozdziale siódmym stanowią obraz praktycznego zastosowania sieciowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa. Jego elementy ukazane zostały w dokumentach strategicznych wybranych państw, a także – *pro domo sua* – w rezultatach prac prowadzonych w ramach Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2010–2012. Tak jak w rozdziale szóstym analizę przeprowadzono w oparciu o schemat: podmiot bezpieczeństwa – przedmiot bezpieczeństwa – środowisko bezpieczeństwa, uwzględniając relacje pomiędzy nimi. Przeprowadzone badania jednoznacznie wskazują na obecność sieciowego paradygmatu bezpieczeństwa narodowego, co potwierdza zasadność przyjętej w niniejszej publikacji hipotezy badawczej zakładającej kształtowanie się sieciowego paradygmatu bezpieczeństwa państwa, sytuującego państwo w kategoriach węzła w sieci stosunków międzynarodowych. Rozdział ósmy zawiera prognozę zmian w środowisku bezpieczeństwa o horyzoncie ćwierci wieku, a więc jednego pokolenia.

W zakończeniu dokonano kompresji treści poznawczych skupionych wokół zasadniczych problemów badawczych, które w dużym uogólnieniu unaoczniają stopień osiągniętego celu pracy i wkład wniesiony przez autora do nauk o bezpieczeństwie.